

MAKSIMALNA INTEGRACIJA MINIMALNA SEGREGACIJA

O p

SAVEZ DISTROFIČARA FBIH
Association of Persons with Dystrophy FBiH

O nama...

Savez distrofičara F BiH je nevladina vanstranačka, humana, društvena organizacija, uključena u evropske i svjetske asocijacije, a koja više od 50 godina, na bazi solidarnosti građana i šire društvene zajednice, radi na unapređenju borbe protiv distrofije i srodnih oboljenja, podstiče i pomaže naučno-istraživački rad, medicinsku, profesionalnu i socijalnu rehabilitaciju, kako bi se stvorili bolji uslovi za život i društveno koristan rad oboljelih od distrofije (***oboljenja koje nažalost još uvijek predstavlja tajnu za medicinu***).

Oboljenje zahvata mišiće, mišiće gornjih i donjih ekstremiteta, pa su naši članovi zbog težine fizičkog invaliditeta u potpunosti upućeni na pomoć i njegu drugog lica (***oblačenje, kupanje, objedovanje, itd***), a za kretanje koriste isključljivo elektromotorna kolica. Nije rijetkost da u jednoj porodici imamo dvoje (2), troje (3) pa i više oboljelih.

Zbog teškog fizičkog invaliditeta 12% naših članova nije se upisalo ni u osnovnu školu, 47% je prekinulo obrazovanje, a 41% naših članova završilo je od osnovne, srednje do visoke škole. Rad ovog Saveza je vrlo kompleksan. Zbog svoje teške invalidnosti članovi zavise od naše stalne pomoći i mi činimo sve da im tu pomoć pružimo.

SAVEZ DISTROFIČARA FBiH Association of Persons with Dystrophy FBiH

Zmaja od Bosne 82, 71000 Sarajevo
Tel: +387 33 66 35 93 | Fax: + 387 33 65 63 98
e-mail: sdfbih@bih.net.ba
www.sdfbih.ba

Napisala: Biserka Karapuš, dipl. prof. pedagogije

Tehnička obrada: Elvedin Mašović

Za Izdavača: Almir Šahmanija

Izdavač: Savez distrofičara Federacije BiH

Štampa: Triptih d.o.o

SAVEZ DISTROFIČARA F BIH

**MAKSIMALNA INTEGRACIJA
MINIMALNA SEGREGACIJA**

SARAJEVO, 2019.

CREDO PODRŠKE

**Ne gledaj moju teškoću kao problem
shvati da je moja teškoća moja osobina.
Ne gledaj moju teškoću kao nedostatak
ti si taj koji me vidi devijantnim i bespomoćnim.
Ne pokušavaj me popraviti
jer nisam slomljen.
Podrži me.**

**Ja mogu doprinositi zajednici na svoj način.
Ne doživljavaj me kao klijenta
ja sam tvoj sugrađanin.
Promatraj me kao svog susjeda.
Zapamti, nitko od nas ne može biti samostalan.
Ne pokušavaj me mijenjati
nemaš pravo na to.**

**Pomozi mi naučiti ono što želim znati.
Ne skrivaj svoju nesigurnost iza "profesionalne" distance.
Budi osoba koja sluša
i ne oduzimaj mi moju borbu
pokušavajući sve ispravljati.
Ne koristi teorije i strategije o meni.**

**Budi sa mnom.
Ne pokušavaj mi biti prijatelj,
ja zaslužujem više od toga.
Upoznaj me,
štuj me.
Jer štovanje prepostavlja jednakost.
Ne govori, ne ispravljaj i ne vodi.
Slušaj, podržavaj i prati.
Ne radi na meni,
radi zajedno sa mnom.**

A.Došen i Lj.Japić (2002)

U ovom svijetu pravila, normativa i klasifikacija kao da smo zaboravili na jedno od temeljnih ljudskih prava - pravo različitosti. Prihvatanje različitosti i razumijevanje različitosti temelj je kvalitetnije komunikacije i života cijele društvene zajednice. Bogatstvo života je baš u toj različitosti jer svako se razvija drugačije, jer svako ima specifične sposobnosti i baš to nas obogaćuje.

Zašto je onda tako teško prihvati nekoga ko se ne uklapa u normative zajednice? Zato jer su oni osobe s invaliditetom? Zar nema svako od nas posebne potrebe? Zar bi svi mi trebali biti visoki, vitki i inteligentni? Zar je samo savršenstvo formula sreće?

Svačiji život ima smisla i ne bismo sebi smjeli uzimati za pravo da budemo nečiji suci jer ćemo kad tad biti u situaciji da i nama bude suđeno.

Osobe sa invaliditetom su osobe kao i svi ostali, a mi sami ih činimo hendikepiranima... Te osobe osjećaju istu vrstu emocija, potreba i interesa, i prolaze kroz iste probleme kao i svi mi. Imaju jednaka prava, slobode i odgovornosti, imaju pravo da se razvijaju i postignu najviše prema svojim mogućnostima i imaju pravo na poštivanje njihovog ljudskog dostojanstva.

Stoga, ova brošura je namijenjena upravo tome da ukaže na to šta savremeno društvo najprioritetnije treba učiniti kako bi se omogućila što bolja integracija djece i omladine sa invaliditetom u otvorenu sredinu.

1. ODGOJ I OBRAZOVANJE

Ustav Bosne i Hercegovine utvrđuje da sve osobe u BiH imaju pravo na obrazovanje, a utvrđivanje tog prava pripada entitetima.

Predškolski odgoj i obrazovanje u Federaciji BiH uređeni su kantonalnim zakonima koji su doneseni u skladu sa Okvirnim zakonom o predškolskom obrazovanju u BiH.

Ovim zakonom predviđeni su predškolski odgoj i obrazovanje kao integralni dio cjelokupnog sistema odgoja i obrazovanja u BiH, koji osigurava optimalne i jednakе uvjete da svako dijete od rođenja do polaska u školu razvija i ostvaruje sve svoje intelektualne i tjelesne sposobnosti. Budući da je predškolsko obrazovanje u nadležnosti kantona, ovim zakonom utvrđena je obaveza kantonalnih ministarstava obrazovanja da organiziraju i uvedu obavezni program predškolskog odgoja i obrazovanja.

Zakonom je propisano da se djeca sa invaliditetom uključuju u ustanove predškolskog obrazovanja i slijede program koji je prilagođen njihovim individualnim potrebama.

Također, pruža se mogućnost obrazovanja djece sa invaliditetom na različitim nivoima predškolskog obrazovanja, slijedeći cjelovite razvojne programe, specijalizirane razvojne programe, programe intervencije, kompenzacije i rehabilitacije i programe jačanja kompetencija roditelja.

Zakoni o osnovnom odgoju i obrazovanju u FBIH uređeni su kantonalnim zakonima koji su doneseni u skladu sa Okvirnim zakonom o osnovnom i srednjem obrazovanju u Bosni i Hercegovini, a koji propisuju da svako dijete ima jednako pravo na pristup i jednakе mogućnosti učešća u odgovarajućem obrazovanju, bez diskriminacije po bilo kojoj osnovi. Jednak pristup i jednakе mogućnosti podrazumjevaju osiguranje jednakih uslova i prilika za sve.

Odgovarajuće obrazovanje podrazumjeva obrazovanje koje, u skladu sa utvrđenim standardima, osigurava djetetu da na najbolji način razvije svoje urođene i potencijalne umne, fizičke i moralne sposobnosti na svim nivoima obrazovanja.

U zakonima se ističe da „inkluzija“ podrazumijeva sveobuhvatno uključivanje osobe s teškoćama u razvoju, teškoćama u učenju i uopće teškoćama socijalne integracije ne samo u odgojno-obrazovni sistem, već i svakodnevni život i društvenu stvarnost.

„Specijalno obrazovanje“ znači obrazovanje za učenike koji imaju posebne obrazovne potrebe, u slučajevima kada nije moguće pružiti odgovarajuće obrazovanje u redovnim školama.

Djeca i mladi sa invaliditetom stiču obrazovanje u redovnim školama i prema programima prilagođenim njihovim individualnim potrebama. Individualni program, prilagođen njihovim mogućnostima i sposobnostima, izradit će se za svakog učenika, uz obavezno određivanje defektološkog i logopedskog statusa.

Istiće se da škola ne smije vršiti diskriminaciju u pristupu djece obrazovanju ili njihovom učešću u obrazovnom procesu na osnovu rase, boje, spola, jezika, religije, političkog ili drugog mišljenja, nacionalnog ili socijalnog porijekla, na osnovu toga što su djeca sa invaliditetom ili na bilo kojoj drugoj osnovi.

Zakoni o srednjem obrazovanju, u skladu sa Okvirnim zakonom o osnovnom i srednjem obrazovanju u Bosni i Hercegovini propisuju da se u srednjoj školi obrazuju, osim redovnih učenika i nadareni učenici sa invaliditetom.

Obrazuju se redovni i učenici sa smetnjama u psihofizičkom ili fizičkom razvoju.

Obrazovanje se odvija po prilagođenim programima i to u redovnim školama prema programima prilagođenim njihovim individualnim potrebama, mogućnostima i sposobnostima.

Djeca i mladi sa invaliditetom mogu se djelimično ili u cijelini obrazovati u specijalno odgojno-obrazovnim ustanovama, u slučajevima kada je nemoguće pružiti odgovarajuće obrazovanje u redovnim školama.

U zakonima o visokom obrazovanju, u skladu sa Okvirnim zakonom o visokom obrazovanju u Bosni i Hercegovini, pristup visokom obrazovanju imaju svi oni koji su završili četverogodišnju srednju školu.

Pristup visokom obrazovanju nije ograničen na osnovu spola, rase, seksualne orijentacije, fizičkog ili drugog nedostatka, bračnog stanja, boje kože, jezika, vjeroispovjesti, političkog ili drugog mišljenja, nacionalnog, etničkog ili socijalnog porijekla, veza sa nekom nacionalnom zajednicom, imovinom, rođenjem, godinama starosti ili nekim drugim statusom.

Prvi strateški cilj Reforme obrazovanja, usvojene 2002. godine u Briselu, jeste da svoj djeci obezbjedi visokokvalitetno obrazovanje u integriranim, multikulturalnim školama na svim nivoima, oslobođeno od političkih, religijskih, kulturnih i drugih diskriminacija.

Inkluzivno obrazovanje je ključni element obrazovne reforme koja će obezbjediti svoj djeci priliku da se obrazuju u redovnim školama, bez obzira na njihove fizičke, intelektualne, socijalne, emocionalne i druge karakteristike. Službenici i učitelji/nastavnici bi trebali biti osposobljeni kako bi ovu ideju mogli provesti u djelo.

Nadalje, rana identifikacija i intervencija, na program usmjerenica procjena, procjena učenikovog progrsa i uspješnosti programa, te stabilno partnerstvo sa roditeljima predstavljaju preduslov za uspjeh sve djece u redovnoj obrazovnoj sredini.

Opcija inkluzivnog obrazovanja upućuje na kraj segregacije u obliku specijalnog obrazovanja, ali ne i kraj neophodne podrške i usluga koje se moraju obezbijediti u redovnim razredima.

U kantonima Federacije Bosne i Hercegovine, postoji legislativa koja uvažava principe inkluzivnog obrazovanja i specijalno obrazovanje bi se trebalo posmatrati kao integralni dio obrazovnog sistema, koji daje iste obrazovne i socijalne sposobnosti.

Takav sistem osigurava pogodnu okolinu koja je neophodna za optimalan razvoj učenika uz uvažavanje individualnih razlika.

Inklizija zahtjeva pažljivo planiranje i provođenje kako bi se zaštitile potrebe i ono što je u najboljem interesu djeteta. Preduslov je podrška oditelja, društva i nastavnika.

Inkluzivno obrazovanje zahtjeva promjenu stava učesnika u vaspitno-obrazovnom sistemu od realizacije posebnih vaspitno-obrazovnih potreba djece do oblikovanja takvog obrazovanja gdje se otklanjaju prepreke koje onemogućavaju optimalani razvoj potencijala sve djece.

Cilj inkluzije nije da svako dijete uključi u redovne škole nego da se svakom djetetu omogući učestvovanje u aktivnostima i iskustvima koje dijete dobiva kroz redovno školovanje.

Najveći izazovi u implementaciji inkluzije u obrazovanju su prevladati predrasude prema djeci sa invaliditetom i podići nivo znanja nastavnika i drugih učenika o prirodi različitih poteškoća, kako djeca sa invaliditetom ne bi bila izložena neprimjerenom tretmanu u školi.

Bosna i Hercegovina se opredjelila za Evropske integracije i u tom smislu obaveza institucija sistema obrazovanja je uključivanje u proces obrazovanja svih kategorija djece i odraslih osoba sa invaliditetom, kako bi se obezbjedio razvoj njihovih potencijala, osjećaja dostojanstva ličnosti i lične vrijednosti.

CILJEVI

- Osobama s invaliditetom obezbjediti dostupnost redovnog odgojno-obrazovnog sistema na svim nivoima
- Osigurati stručnu pomoć učenicima i nastavnicima u inkluzivnom obrazovanju
- Usmjeriti na povezivanje redovnih i škola specijaliziranih za odgoj i obrazovanje djece sa smetnjama u razvoju
- Obezobjediti profesionalno usavršavanje nastavnicima koji rade u inkluzivnom obrazovanju i istraživanje programa, metoda i rezultata inkluzivnog obrazovanja
- Razvijati partnerstvo odgojno-obrazovnih ustanova sa porodicama, lokalnom zajednicom, civilnim društvom i tržištem rada.

MJERE

- Usaglasiti zakonska akta u oblasti obrazovanja na svim nivoima sa članom 24. UN Konvencije o pravima osoba s invaliditetom.
- Osigurati jednake mogućnosti s obzirom na sposobnosti djeci i osobama sa invaliditetom u redovnom odgojno-obrazovnom sistemu na svim nivoima obrazovanja
- Razvijanje saradnje između redovnih i specijaliziranih odgojno-obrazovnih ustanova
- U sistemu obrazovanja i profesionalnog usavršavanja nastavnog kadra osigurati edukativne programe za stjecanje znanja i vještina za rad sa djecom i osobama sa invaliditetom.
- Radi optimalnog razvoja djece i osoba sa invaliditetom razvijati partnerstvo odgojno-obrazovnih ustanova sa porodicama, lokalnom zajednicom, civilnim društvom i tržištem rada.

2. PREVAZIĆI PREDRASUDE

*«Nije bitno gdje je čovječanstvo
do sada bilo,ako od sada neće biti nigdje»*

U savremenom društvu prevladavaju vrijednosti koje se zasnivaju na kvantiteti i kvaliteti proizvodnje i znanju. Čovjek je vrijedan onoliko koliko proizvede. Proizvodnja je postala cilj, a čovjek samo sredstvo za postizanje tog cilja. U takvom shvaćanju zanemaruje se kriterij čovječnosti koji proizilazi iz toga da je čovjek sam najznačajniji pokretač vlastitog razvoja kao i razvoja društva općenito. Dakle, u takvom društvu, u kojem je najvažniji kriterij vrednovanja čovjeka njegova produktivnost i stečeno znanje, svi oni koji manje proizvode i raspolažu s manje znanja su manje vrijedni. Tako invalidne osobe postaju marginalizirane, bez mogućnosti ostvarivanja osnovnih ljudskih prava.

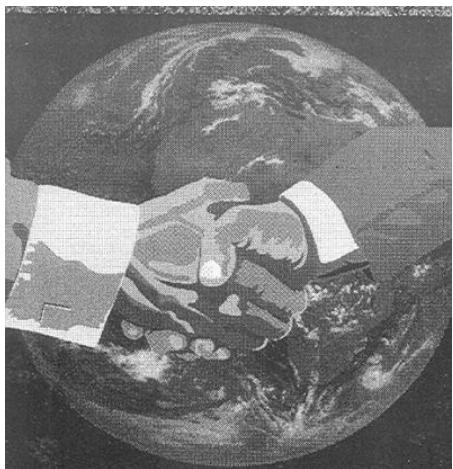
Zbog toga je nužno mijenjati postojeću hijerarhiju vrijednosti. Da bi postali društvo u kojem svaki pojedinac ima jednaka prava i mogućnosti bez obzira na individualne razlike, integracija se predstavlja kao jedno od rješenja.

Neophodan preduslov za to je promjena stavova prema invalidnim osobama, a to je proces koji teče veoma sporo.

Osamdesetih godina je prevladavalo shvatanje po kojem je u središtu pozornosti bilo oštećenje, a ne osoba. U takvom društvu, osobe sa invaliditetom shvaćaju se kao problem. Organiziraju se razne specijalne službe i postupci u svrhu uklanjanja ili smanjivanja posljedica oštećenja. Budući da se to pokazalo neostvarivim, smatralo se opravdanim te osobe trajno isključiti iz društva. Tako djeca od najranije dobi bivaju odvojena od obitelji, isključena iz lokalne zajednice i otuđena od društva. Socijalni kontakt je ograničen samo na stručno osoblje koje je usmjereno na "ozdravljenje", dok su potrebe za sigurnošću, ljubavlju, pripadanjem, aktivnošću, učenjem, nezavisnošću, samostvarenjem, kao i mnoge druge potrebe, zanemarene. Dakle, uskraćene su im mogućnosti koje pruža lokalna zajednica te im je time bitno smanjena kvaliteta života.

Razvojem spoznaje o negativnim posljedicama segregacije potaknut je nastanak modela deficit-a. U okviru modela deficit-a javlja se pokret integracije koji je, uglavnom, usmjeren na uključivanje djece sa manjim teškoćama u razvoju u redovan sistem odgoja i obrazovanja. Međutim, ovaj oblik integracije se isključivo odnosi na dijeljenje zajedničkog prostora i nekih aktivnosti u ograničenom vremenskom periodu i pod strogom je kontrolom osoba bez teškoća u razvoju. Na taj se način, međutim, ne dolazi do istinskog uključivanja i prihvaćanja.

Kao krajnji oblik napretkom razvija pokret općenito prihvaćen taj koji kao osnovni odnos društva prema invaliditetom. Osnovna oštećenje koje treba negirati, no ono ne osobe kao ljudskog bića. invaliditetom isključuje predrasude i strahovi koji društvu.

integracije daljnjim se inkluzije. Danas je tzv. socijalni model problem naglašava osobama sa je ideja modela da objektivno postoji ne umanjuje vrijednost Ono što osobe sa iz društva su neznanje, prevladavaju u tom

Inkluzija sama po sebi ne podrazumijeva izjednačavanje svih ljudi, nego uvažavanje različitosti svakog pojedinca. U tome i jest njena vrijednost, jer nam kroz razvoj opće tolerancije prema individualnim razlikama i potrebama omogućava širenje spoznaja, obogaćivanje iskustava i razvoj čovječnosti.

Stavovi prema osobama sa invaliditetom kao, uostalom, i stavovi prema svim manjinskim grupama nisu urođeni, nego su naučeni, između ostalog, i kroz predrasude i neznanje drugih. Mijenjanje stavova složen je i dugotrajan proces koji teče veoma sporo.

Osnovni razlozi za to su:

- 1) glavno obilježje svake predrasude je uporno održavanje,
- 2) slaba i nedovoljna informisanost građana o stvarnim mogućnostima osoba sa invaliditetom (u narodu postoji stereotip da su ovakve osobe nesposobne, da njima treba udijeliti pomoć jer su oni nešto drugo, posebno),
- 3) tradicija i konzervativno shvatanje o tome šta treba smatrati normalnim, a šta abnormalnim, pri čemu se između ta dva pojma pravi duboki jaz,
- 4) pasivnost službi koje su najpozvanije da pokrenu brojne inicijative za stvaranje novog društvenog odnosa prema osobama sa invaliditetom,
- 5) pogrešni i neu jednačeni stavovi samih stručnjaka (mnogi stručnjaci i danas skeptično gledaju na mogućnost sposobljavanja lica sa invaliditetom i njihovog integrisanja u društvo).

Dakle, želimo li da se stavovi društva promijene treba stvarati uslove u kojima će doći do interakcije između osoba sa i osoba bez invaliditeta. Prvi korak ka tome treba biti uključivanje djece u redovni sistem odgoja i obrazovanja. Dosadašnja praksa pokazala je da se takvom interakcijom stiču pozitivna iskustva. Država je obavezna osigurati odgoj i obrazovanje u maksimalno integriranim uvjetima. Isto tako, mora zakonski ukloniti sve zapreke zapošljavanju osoba sa invaliditetom i pružiti im socijalnu sigurnost. Svi zakoni i ostale mjere trebaju omogućiti život osoba sa invaliditetom u vlastitoj obitelji, uz pružanje dodatnih usluga. Prijeko je potrebno osigurati im sva prava kao i ostalim građanima. Također se zahtijeva da organizacije osoba sa invaliditetom u razvoju i organizacije roditelja, ravnopravno sudjeluju u donošenju odgovarajućih zakonskih propisa, uklanjajući pritom sve oblike diskriminacije.

3. RANA INTERVENCIJA

«*Djeca uče ono što doživljavaju*»

Rano je djetinjstvo najkritičnije i najosjetljivije razdoblje u djetetovom životu, te smo mu stoga obavezni pokloniti posebnu pažnju. U razvijenim zemljama, s visokorazvijenim institucijama civilnog društva, te s modernim sistemom javnog zdravstva, ova je svijest široko rasprostranjena.

Ovakvo razmišljanje ima za temelj mnoga znanstvena istraživanja koja pokazuju da je stimulacija u prvoj djetetovoj godini života kritična za njegov kasniji jezični i kognitivni razvoj (Fowler i sur., 1995;). Dakle, uredan rani razvoj djeteta je prepostavka daljnog zdravog i produktivnog života odraslog.

Zahvaljujući stručnoj podršci, mala djeca s invaliditetom postaju mnogo sposobnija za učenje, njihovi roditelji kompetentniji za odgoj svoje djece i cijela obitelj postaje bolje socijalno integrirana.

Ovakav način rada u svijetu uglavnom stoji iza naziva "*rana intervencija*". Rana intervencija počiva dakle na spoznaji da rane godine života sadrže jedinstvenu mogućnost za utjecaj na djetetov razvoj i to s dugoročnim utjecajima. Programi rane intervencije imaju vitalnu ulogu u životima obitelji djece sa invaliditetom.

Putem ovakvih programa, obitelji dobijaju širok raspon različitih usluga, nužnih za zadovoljavanje njihovih specifičnih potreba, a sve to djeci kasnije olakšava integraciju u otvorenu sredinu.

Pozitivni ishodi rane intervencije po dijete:

1. Rana intervencija može prevenirati utjecaj rizičnih faktora na zaostajanje u razvoju djeteta. To se postiže nuđenjem adekvatnog načina stimuliranja te interakcije djeteta i njegove okoline od najranije dobi.
2. Rana intervencija također ima terapeutsku ulogu za onu djecu koja već imaju razvijen neki oblik zaostajanja u razvoju. Na taj se način pomaže djetetu u smanjenju tog zaostatka, te se prevenira pogoršanje u razvoju djeteta.
3. Rana intervencija također smanjuje moguće popratne negativne utjecaje uzrokovane djetetovim invaliditetom kao što su nefunkcionalna, neprihvatljiva djetetova ponašanja, koja mogu negativno utjecati na obitelj u cjelini ili na razvijanje očekivane razine samostalnosti djeteta.

Pozitivni ishodi rane intervencije za roditelje:

1. Rana intervencija štiti roditelje od poteškoća koje donosi samo nošenje s emocionalnim problemima, te doprinosi procesu prihvaćanja. Rana intervencija također eliminira ili barem smanjuje nesposobnost roditelja da se nose s djetetovim problemom, poboljšava interakciju dijete - roditelj, potiče stvaranje uravnoteženog emocionalnog odnosa, te prevenira provođenje nepoželjnih postupaka po dijete.
2. Rana intervencija sprečava da roditelji budu uskraćeni za relevantne informacije. Ove se informacije mogu odnositi: na samu dijagnozu, uzrok invaliditeta te prognozu, znanje o normalnom djetetovom razvoju, te o načinima stimulacije razvoja kod djeteta sa invaliditetom, te znanje o uslugama koje su roditelju dostupne.

Pozitivni ishodi rane intervencije za obitelj:

1. Rana intervencija može spriječiti usvajanje nepogodne uloge unutar obitelji, braće i sestara djeteta sa invaliditetom, uslijed čega može biti ugrožen i njihov razvoj ili biti stimuliran razvoj neadekvatnih oblika ponašanja.
2. Rana intervencija može omogućiti da se obitelj kao sistem (djedovi, bake, stričevi, ujaci...) nauče prilagoditi situaciji nošenja s problemima odgajanja djeteta sa invaliditetom.
3. Smanjenje pritiska na obitelj pronalaženjem adekvatnih usluga (vrtić, socijalna pomoć, adekvatni materijali za rad s djetetom i sl.)

Pozitivni ishodi rane intervencije za društvo:

1. Rana intervencija promovira svjesnost članova društva na postojanje djece sa invaliditetom koja su dio društvene zajednice i imaju pravo na podršku.
2. Rana intervencija nudi dugoročno djetetu različite mogućnosti. Naime, ranom intervencijom povećavamo
3. mogućnosti za razvoj samostalnosti odrasle osobe sa invaliditetom, koja će manje biti ovisna o sistemu socijalne zaštite. Isto tako rano educirani roditelji koji znaju što mogu očekivati te kako se nositi s budućim problemima svoga djeteta, sve će manje tražiti pomoć dodatnih službi socijalne zaštite.

4. INKLUSIJA DJECE SA INVALIDITETOM KROZ PREDŠKOLSKI ODGOJI OBRAZOVANJE

*«Uči dijete prema putu kojim treba da ide,
i ono neće odustati ni kada ostari»*

Kao što je na početku već rečeno, inkluzija je proces učenja i odgajanja djece sa invaliditetom zajedno sa djecom koja nemaju ovakvih poteškoća. Tada ta djeca imaju jednake mogućnosti u razvoju svojih tjelesnih, emocionalnih, društvenih i drugih sposobnosti. Inkluzija omogućuje djeci s invaliditetom mogućnost za promatranje, imitiranje i doticanje s djecom koja su normalno razvijena.

Uključivanjem invalidne djece u redovne skupine, njihovi se pojmovi proširuju. Socijalna integracija djece sa invaliditetom i njihovih vršnjaka koji nemaju neke specifične potrebe da uče, igraju se i žive osobe koje razumiju i

daje mogućnost svoj djeci zajedno, te da se razviju u poštju jedni druge.

Brojni istraživači interakcije s razvoj i socijalizaciju

vjeruju da su socijalne vršnjacima osnova za djeteta.

U najboljem slučaju, ti odnosi mogu doprinijeti najvišim postignućima djeteta te njegovom socijalnom i mentalnom razvoju. Ima nekoliko ključnih područja u kojima odnosi s vršnjacima imaju glavni utjecaj.

To su:

- Razvoj socijalnih vrijednosti, stavova, pogleda na svijet i opće sposobnosti.
- Predviđanje i utjecaj na buduće mentalno zdravlje djeteta. Djeca koja imaju slabe odnose s vršnjacima i ostaju socijalno izolirana, sklona su psihičkim problemima kad odrastu.
- Podučavanje djece kako da ne budu socijalno izolirani. Grupa vršnjaka pruža okruženje u kojem se uče i vježbaju socijalne vještine.
- Utjecaj na upuštanje djeteta ili adolescenata u problematična ponašanja, kao što je korištenje droge.
- Podučavanje djece kako da kontroliraju agresivno ponašanje. Nadvladavanje agresije u društvu sebi jednakih siguran je način da se nauče i vježbaju granice do kojih se smije ići.
- Pomoći pri razvijanju spolnog identiteta. Dok je obitelj ta koja prva sudjeluje u tom procesu, vršnjaci ga proširuju i razvijaju.
- Pomoći pri razvijanju širih pogleda na svijet i pomak od egocentrizma.
- Utjecaj na obrazovno postignuće djeteta i njegove ciljeve za budućnost.

Koristi za dijete koje je započelo s inkluzijom

- Prilika za druženje s vršnjacima.
- Uzori među vršnjacima za vještine i ponašanja.
- Aktivnosti na razini dobi u područjima gdje ne zaostaje.
- Veće samopoštovanje zbog boravka u redovnoj grupi.
- Koristi za ostalu djecu u programu.
- Prilike za učenje o razlikama.
- Veće samopoštovanje zbog pomaganja drugima.
- Učenje novih socijalnih vještina interakcije s djecom različitih sposobnosti.
- Razvijanje razumijevanja teškoća koje imaju djeca s invaliditetom.
- Postaju osjetljivi prema potrebama drugih i bolje razumiju različitost.
- Djeca spoznaju da pojedinac može prevladati svoje teškoće i tako postići uspjeh.
- Priznavanje vlastitih sposobnosti, vještina.

Koristi za roditelje djeteta u inkluziji

- Osjećaj da je njihovo dijete prihvaćeno.
- Saznanje da njihovo dijete dobiva najviše prilika koliko je to moguće.
- Prihvaćanje razlika.
- Informacije o djetetu u usporedbi s drugom djecom.

VAŽNI FAKTORI

- STVORITI POZITIVNU ATMOSFERU
- OMOGUĆITI OSJEĆAJ SIGURNOSTI
- OMOGUĆITI DOŽIVLJAJ USPJEHA
- OMOGUĆITI OSJEĆAJ PRIHVAĆENOSTI I POŠTOVANJA
- PRUŽITI MOGUĆNOST ODABIRA IGARA U CENTRIMA AKTIVNOSTI
- OMOGUĆITI PRILIKU ZA SAVLADAVANJE NOVIH VJEŠTINA

5. INKLUIZIJA DJECE I OMLADINE S INVALIDITETOM KROZ REDOVNO ŠKOLOVANJE

«*Budimo zajedno dio budućnosti*»

U populaciji djece u osnovnoj školi je 20 do 25% djece sa posebnim odgojnim i obrazovnim potrebama. Njihove potrebe su raspoređene od lakših do jako izraženih, te od kratkotrajnih do doživotnih.

Djeca sa izražajnijim (težim) oblicima invalidnosti su neuspješna u školi, ukoliko ne uzmemos u obzir njihove posebne odgojno-obrazovne potrebe (npr. više vremena za pisanje, više pomagala za učenje, prilagođavanje kurikuluma, itd). Svoje potencijale optimalno razvijaju samo uz pomoć intenzivnijih oblika stručne pomoći i sa većim prilagođavanjem u procesu učenja, a to je upravo ono što se želi postići inkluzivnim obrazovanjem.

Prilikom uključivanja djece i omladine sa invaliditetom u redovne školske institucije moraju se u obzir uzeti osnovni principi inkluzivnog odgojno-obrazovnog procesa:

- *Pozitivan odnos do različitosti*, što znači različite mogućnosti u obrazovanju sve djece, također i djece sa invaliditetom;
- *Dijete ima pravo da bude prihvaćeno*, da je skupa sa vršnjacima;
- *Sva djeca i roditelji moraju biti tretirani sa svim poštovanjem*;
- *Potrebno je oblikovati takve uslove u odgojno-obrazovnom procesu, koji omogućuju uzimanje u obzir individualnih potreba sve djece*, što zahtijeva fleksibilnost i prilagođavanje razlikama, obrazovanje po *fleksibilno zasnovanom kurikulumu*;

Proširenje inkluzije u praksi zahtijeva *kolektivnu odgovornost svih stručnjaka* – od vladinih službi, šire sredine do školskih stručnjaka;

- *Profesionalni razvoj stručnih radnika na školi* koji uključuje utvrđivanje već postojećeg znanja i vještina, te razvijanje novih. Osoblje mora osjetiti pomoći šire i uže okoline (direktor pri tome ima najvažniju ulogu), mora imati odgovarajuće savjetovanje pri problemima i stručnu pomoći (savjetnike, volontere, asistente, itd), te odgovarajuće materijalne izvore pomoći (pomagala u učenju);
- Kod sve djece je potrebno optimalno uzeti u obzir njihove posebne odgojno-obrazovne potrebe. (Nasen, 1999)

Uvođenje novosti u odgojno-obrazovni proces

Administrativno unošenje promjena u proces tretiranja djece sa posebnim odgojno-obrazovnim potrebama je djelotvornije ako je poduprijeto sa dobrim profesionalnim obrazovanjem učitelja i drugih stručnih radnika, pozitivnim stavovima o uključivanju djece sa invaliditetom u otvorenu sredinu, te ako su osigurani potrebni stručni i materijalno-tehnički uslovi. Pošto su svi odgojno-obrazovni problemi jako kompleksni, posebno problemi koji se odnose na odgoj i obrazovanje ove skupine djece, nijedno rješenje nije univerzalno za sve institucije. Jako važna je percepcija učitelja i drugih stručnih radnika o vlastitim učincima pri radu sa djecom sa posebnim odgojno-obrazovnim potrebama, koja se jako povećava ako imaju mogućnost razmijeniti ideje, probleme, sa svojim kolegama.

Dобра пракса у учењу дјече са инвалидитетом је веома овисна од следећих фактора (Carter, 1996):

- Директора, који подстиче раднике, подстиче увођење новитета, узима у обзир њхове приједлозе, разговара са њима о важним одлукама, итд;
- Добрих односа међу свим запосленим;
- Добре комуникације међу осoblјем, ученицима те родитељима;
- Диференцијације захтјева;
- Разноликих модела учења;
- Учителјевог тretiranja svakog djeteta kao pojedinca;
- Квалитета помагала у учењу;
- Уključivanja koordinatora za djecu sa posebnim odgojno-obrazovnim потребама, итд.

Obrazovanje učitelja

Država може обезбједити прilična sredstva за dodatnu стручну помоћ дјечи са инвалидитетом и за потребна помагала у учењу, али то не би омогућило озбиљније уključivanje дјече у redovnu sredinu, nego bi оmogućilo само прilagođavanje djeteta zahtjevima sredine. *Učitelj je osoba koja može najviše da doprinese ka otklanjanju prepreka za uspješno uključivanje djeteta sa invaliditetom u razredni kolektiv, naravno uz pomoć stručne i materijalne podrške.* Dodiplomsko i stalno стручно usavršavanje уčitelja је важно повезано са успјехом уključivanja дјече са инвалидитетом у redovni odgojno-obrazovni процес. U praksi можемо сresti уčitelje razredne i предметне nastave који имају afinitete за rad са djecom са posebnim odgojno-obrazovnim потребама, sami se образују читajući literaturu ili posjećujući seminare и omogućuju optimalni razvoj potencijala дјече s инвалидитетом.

Uloga roditelja

Partnerstvo stručnih radnika sa učiteljima u inkluzivnoj školi ima važnu ulogu. Roditelji su ti koji omogućavaju djetetu prva iskustva i mogućnosti za razvoj i sve vrste učenja i upravo tako utiču na djetetov napredak u periodu školovanja. Roditelji žele aktivnije sudjelovati sa učiteljima i drugim stručnjacima pri razvoju optimalnih potencijala svoje djece sa invaliditetom. Za napredak djeteta sa invaliditetom je potrebno razviti partnerski odnos između roditelja i stručnih radnika. Partnerski odnos među roditeljima djece sa invaliditetom i stručnjacima se razvije ako partneri uzimaju u obzir neke principe kao npr:

- Prava i dužnosti roditelja su zakonski opredjeljeni, što zahtijeva od roditelja da brinu za razvoj svog djeteta. Roditelji djece sa invaliditetom pri korištenju tih prava često trebaju pomoći stručnjaka;
- Partnerstvo među roditeljima i stručnjacima podrazumijeva poštovanje, komplementarna očekivanja i spremnost učiti jedni od drugih. Roditelji najbolje poznaju svoje dijete, zato se veći napredak postigne onda kada se prepiše znanje stručnjaka i roditelja;
- Roditelje treba podsticati na suradnju sa stručnjacima da dijete na vrijeme dobije adekvatnu vrstu pomoći. Potrebno je ponuditi sve odgovarajuće informacije o djetetovom razvoju, njegovim specifičnim potrebama, itd., da bi i kod kuće podsticali dijete;
- Roditelji su spremniji surađivati sa stručnjacima ako mogu aktivno sudjelovati u komunikaciji sa njima. Stručnjaci se moraju potruditi da skupa sa roditeljima planiraju tretman djeteta i da se izražavaju u jeziku kojeg roditelji razumiju;
- Roditelji djeteta sa invaliditetom tokom cijelog vremena tretiranja djeteta trebaju emocionalnu i moralnu podršku;
- Nemaju svi roditelji iste potrebe, zato je potrebno uzeti u obzir razlike u kontaktu sa njima. Roditelji naime dolaze iz različitih socio-kulturnih sredina, imaju različito znanje, komunikacijske sposobnosti, interes, itd.

Uloga učenika

Da bi inkluzija u školi bila uspješna učenici trebaju i mogu:

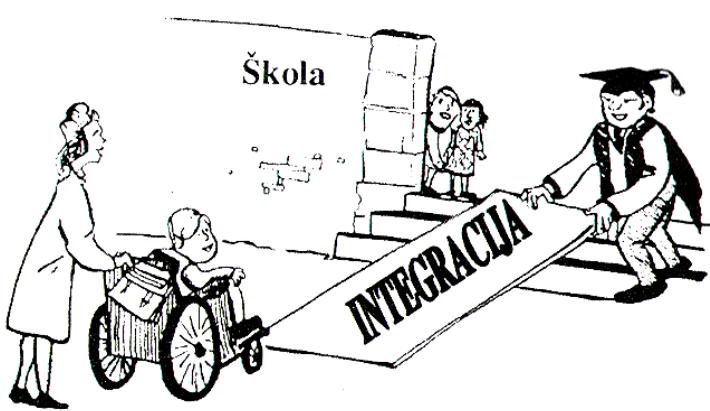
- Aktivno se uključiti u rad školskih tijela, kako bi pomogli drugima;
- Aktivno se uklučiti u zajedničke aktivnosti;
- Sudjelovati u razvijanju tolerancije i razumijevanja potrebnih za prihvatanje razlika.

6. UKLONITI ARHITEKTONSKE BARIJERE

«*Ignorisanjem invalidnosti bježi se
u zaseban, nestvaran
i sterilan svijet daleko od svake
čovječnosti, pa i vlastite»*

Da bi neke ključne oblasti života, kao: stanovanje, obrazovanje, kultura, sport i rekreacija isl., mogla da koriste i djeca sa nekim oštećenjima, naročito fizičkim, potrebno je pored njihove prilagođenosti, da im i fizičko okruženje bude dostupno. Tako npr. ako se u školi obrazovanje prilagodi djeci sa invaliditetom, to samo po sebi nije dovoljno ako do te škole postoje neke fizičke prepreke, npr. saobraćajnice ili stepenice, pa dijete u kolicima ne može ni da dođe do škole, odnosno, da uđe u školu.

Rijetki su slučajevi u svijetu da su javni objekti – ustanove, mjesta za stanovanje, ulice i sl. prilagođene invalidima fizičkog oštećenja. No više zabrinjava činjenica da se i novi objekti, prevozna sredstva isl.

i dalje grade tako da nisu dostupna osobama sa invaliditetom.

Društvo je, stoga, dužno da inicira mjere kojima će se ukloniti i ovakve prepreke za učešće djece i osoba sa invaliditetom u svakodnevnom životu. Ono treba da obezbijedi da arhitektima, građevinskim inžinjerima i drugima čija je profesija uključena u planiranje i izgradnju fizičkog okruženja budu dostupne adekvatne informacije o tome šta trebaju poduzeti kako bi se ovakve situacije spriječile. Potrebno je da se projektovanje i izgradnja fizičkog okruženja planiraju od početka samog procesa, a to zakonom urediti.

U svakom gradu i selu, odnosno, na mjestu javnog okupljanja treba da budu pristupačni makar oni značajniji objekti, a kada se steknu bolji uvjeti u društvu i svo fizičko okruženje.

Ti značajniji objekti su:

- 1) PRILAZI ZGRADI (voditi računa o strmosti i širini rampe)
- 2) OGRADA sa strane rampe
- 3) PRILAZ VRATIMA
- 4) LIFT
- 5) TOALETI (WC, lavabo i česme)
- 6) STOLICE I KLUPE
- 7) PJEŠAČKI PRELAZI

7. POTICATI SPORT I REKREACIJU DJECE I OMLADINE SA INVALIDITETOM

«Živi, nemoj samo da postojiš»

Svako dijete i mladi čovjek s invaliditetom želi postići potpunu integraciju u društvo, izjednačiti se sa ostalima, pa i preteći ih u raznim vještinama. Sport je jedan od načina na koji djeca i mladi ljudi sa invaliditetom mogu aktivirati i potencirati svoje talente i mogućnosti te se na taj način što uspješnije uključiti u svakodnevni život.

Izjednačavanje mogućnosti za osobe s invaliditetom, kada se radi o bavljenju sportom i rekreativnim aktivnostima, danas mora biti standard svakog demokratskog i humanog društva. Primjerena sportska djelatnost pozitivno utiče na socijalizaciju i rehabilitaciju djece s invaliditetom, sportski uspjesi daju im poticaj i vjeru u vlastite sposobnosti, a time i u bogatiji i potpuniji život. Uz utjecaj na opći tjelesni razvoj i ponovno usvajanje duševno-tjelesnih sposobnosti, sport razvija zabavu, zajedništvo, hrabri, oduševljava, pomaže sticanju samouvjerenosti u lične sposobnosti.

Naravno, ovdje je vrlo bitno da se obrati pažnja na neke specifičnosti i raznolikosti unutar same populacije djece sa invaliditetom, jer je manje poznato široj javnosti da se osobe sa različitim invaliditetima međusobno razlikuju u potrebama, mogućnostima i ostalim sposobnostima, ponekad i više nego "zdrave" osobe u odnosu na osobe s invaliditetom.

Između velikoga izbora, bitno je izvršiti izbor najkorisnijeg sporta za osobu s invaliditetom, pazeći na stanje lokomotornog sistema, funkcionalnih sposobnosti srčanožilnog sustava, kapacitet pluća, stanje osjetila. Uz nabrojene unutrašnje faktore, važno je brinuti i o vanjskim faktorima, poput pravilne ishrane, intenzitetu napora, spolu, dobi i dužini trajanja sportskog napora.

Uobičajeni sportovi kada se radi o osobama sa invaliditetom su:

- 1) STONI TENIS
- 2) KUGLANJE
- 3) JAHANJE
- 4) TENIS
- 5) KOŠARKA
- 6) ODBOJKA
- 7) PIKADO
- 8) PLIVANJE
- 9) ŠAH
- 10) BOĆANJE
- 11) STRELJAŠTVO

Činjenica da danas postoje paraolimpijske igre osoba sa invaliditetom najbolje govori o tome koliko se u svijetu pažnje posvećuje ovom segmentu i koliko je on razvijen.

8. OMOGUĆITI ZAPOSLENJE MLADIM OSOBAMA SA INVALIDITETOM

«Rad je osnovni izvor svih vrijednosti»

Profesionalna rehabilitacija i zapošljavanje svake osobe je jedno od najbitnijih, ključnih oblasti života, a za mladu invalidnu osobu je to još i više, jer put ka samoprivređivanju je istovremeno i put ka samostalnom životu, što je bitan preduslov i veća mogućnost ravnopravnosti invalida u društvu, odnosno, njihove pune integracije u društvo.

Za svaku osobu, a za osobu sa invaliditetom posebno, najznačajnije je da se uključi u proces rada, da tako zadovolji svoju životnu potrebu da radi i obezbijedi svoju egzistenciju, te da na tome zasniva svoje mjesto u društvu. Osposobljavanje i zapošljavanje mladih osoba sa invaliditetom je najsigurniji, najtrajniji i višestruki oblik njihove zaštite jer na taj način oni ne bi živjeli od milostinje i sažaljenja. «Ravnopravnost se ne stvara udjeljivanjem milostinje».

Društvo bi moralo da bude svjesno koristi i blagostanja zapošljavanja mladih ljudi sa invaliditetom, pa da za to stvara uslove, a ne postavlja barijere. Na međunarodnom planu ljudsko pravo invalida na zaposlenje je veoma dobro zaštićeno brojnim aktima. Realnost je ipak još uvijek umnogome drugačija i zato krajnje je vrijeme da društvo počne da podržava integraciju mladih ljudi sa invaliditetom u otvoreno zapošljavanje.

Ova aktivna podrška može da se sproveđe raznim mjerama, kao što su:

- Profesionalna obuka;
- Rezervisano ili namjensko zapošljavanje;
- Krediti i stipendije za malu privredu;
- Poreske, carinske i druge olakšice ili druga tehnička ili finansijska pomoć preduzećima koja stručno osposobljavaju ili zapošljavaju osobe sa invaliditetom;
- Prednost pri zapošljavanju;
- Finansijska pomoć poslodavcima prilikom prilagođavanja ili osnivanja novih radnih mjesta;
- Prilagođavanje radnih sredstava;
- Obezbeđivanje posebnih pomoćnih sredstava itd

Na kraju...

Dragi moji, ova brošura želi vam otvoriti vrata u svijet djece i mladih osoba sa invaliditetom.

U tom svijetu žive mnoga pametna, sposobna i vrijedna djeca, pa bi, matematički gledano, trebala biti u istom skupu sa ostalom djecom.

Zato, nakon što ste pročitali ove preporuke pridružite im se da svi zajedno gradimo svijet u kojem će biti mjesta za svakoga. Jer: ova planeta je mala, ali dovoljna za sve nas i toliko bogata da nam svima može omogućiti blagostanje, a time i učešće, funkcionisanje i ravnopravnost u društvu, samo ako to svi želimo.

VRIJEME JE!!!

Zahvaljujemo se **g-dinu Elmedinu Konakoviću, Predsjedavajućem Skupštine Kantona Sarajevo** i **g-dinu Milanu Dunoviću, Potpredsjedniku Federacije Bosne i Hercegovine** za pomoć i podršku na rješavanju problema koji prate lica i djecu oboljelu od progresivnog nervno-mišićnog oboljenja DISTROFIJE, oboljenja koje još uvijek predstavlja tajnu za medicinu.

Ova brošura je besplatna.